

Степан СВОРАК

ORCID: 0000-0003-3116-1221

Юліана ДЕРЕВ'ЯНКО

ORCID ID: 0009-0009-9075-9494

КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА ПРО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ГЕТЬМАНЩИНІ

DOI: 10.15330/apiclu.69.4.96-4.109

В умовах становлення та функціонування Гетьманщини було допущено низку системних корупційних проявів (зокрема таких як непотизм, хабарництво, незаконні побори та злиття владних повноважень), тому це актуалізує потребу глибокого історико-правового аналізу вітчизняних механізмів протидії цим явищам. Можна впевнено сказати, що вивчення антикорупційних положень Конституції Пилипа Орлика 1710 року має не лише теоретико-пізнавальне, а й вагоме практичне значення для сучасної України. Оскільки зараз наша держава проходить складний етап розбудови ефективної антикорупційної системи та утвердження засад європейського верховенства права, звернення до власної правової спадщини дозволяє довести, що прагнення до добросовісного управління не є виключно новітнім чи запозиченим «трендом». Воно є глибоко вкоріненою традицією українського державотворення. Досвід правового обмеження сваволі, насамперед, посадових осіб, розмежування публічних і приватних фінансів та встановлення підзвітності влади, закладений у Конституції Орлика, показує нам історичну тяглість вітчизняної антикорупційної думки й може слугувати орієнтиром для вдосконалення сучасної антикорупційної системи України, адже корупція сьогодні є великою соціальною проблемою, не тільки в нашій країні, а й у більшості країн світу.

У період Гетьманщини корупція проявлялася як характерна риса функціонування адміністративно-військової влади, що поєднувала у собі судові, управлінські та фінансові повноваження. Основою корупційних практик було те, що посадові особи - насамперед полковники, сотники, значкові товариші та козацька

старшина - фактично зосереджували у своїх руках значний обсяг влади та ресурсів, що створювало умови для службових зловживань.

У другій половині XVII - на початку XVIII ст. судова та податкова система Гетьманщини характеризувалася відсутністю чіткого розмежування адміністративних, судових і фінансових повноважень. Представники козацької старшини поєднували у своїх руках функції управління, судочинства та збору податків, що створювало сприятливі умови для зловживань владою, вибіркового правозастосування та корупційних практик. Як зазначає І. Грозовський, козацьке право значною мірою ґрунтувалося на звичаї, а не на формалізованих нормах, що дозволяло старшині маніпулювати судовими рішеннями у власних інтересах [1, с. 76-80]. Подібно до цього, О. Гуржій звертає увагу на те, що система податкових зборів часто використовувалася для особистого збагачення, оскільки брак нагляду з боку центральної влади сприяв привласненню частини доходів [2, с. 186-190].

Окрім О. Гуржія, проблематику організації державного управління та спроб його нормативного врегулювання ґрунтовно аналізувала низка інших вітчизняних науковців. Зокрема, такі дослідники як Т. Кравець, В. Осадчий, Ю. Зайцев, А. Польова, А. Коваль, О. Натаров, Ю. Тодика та І. Фаріон у своїх працях детально розглядали Конституцію Пилипа Орлика як фундаментальну пам'ятку політико-правової думки та дієву модель організації влади. Проте, незважаючи на широту наукових досліджень, практично ніхто з них не здійснювали комплексного аналізу цього документа як першого антикорупційного акту того часу. Саме недостатня вивченість цього аспекту зумовлює необхідність поглянути на Конституцію 1710 року під новим кутом зору, адже передумови для створення її антикорупційних механізмів формувалися десятиліттями під впливом не лише внутрішніх, а й зовнішніх чинників.

Переяславські домовленості 1654 р. заклали основу для трансформації політичної еліти Гетьманщини та сприяли поширенню корупції лояльності. Московська влада дедалі активніше використовувала матеріальні винагороди, земельні надання та

підтвердження привілеїв як інструмент впливу на козацьку старшину. Як зауважує М. Костомаров, у період Руїни залежність від зовнішньої підтримки спричинила деградацію принципів служіння громаді й перетворила державні посади на засіб особистого збагачення [3, с. 241-245]. Подібну оцінку подає З. Когут, який розглядає політику Москви як системну практику підкупу та підпорядкування української еліти, що фактично руйнувало автономні механізми управління [4, с. 52-56].

Корупційні прояви посилювалися завдяки соціальному розшаруванню у самій козацькій громаді, де верхівка старшини фактично перетворилася на фактичну аристократію, що прагнула закріпити свої економічні привілеї шляхом отримання у приватну власність земель, сіл та прибуткових промислів. У наукових дослідженнях В. Смоля та В. Степанкова вказується й на існування прихованих операцій із розподілу військової здобичі, маніпулювання військовими реєстрами, що дозволяло старшині уникати обов'язкової служби або забезпечувати службові переваги «своїм» людям [5, с. 195]. Такі випадки призводили до зростання соціального розриву, підривали довіру до урядової влади та викликали обурення в козацькій масі та серед простого люду, що згодом спровокувало частину політичної нестабільності у Гетьманщині.

Аналізуючи процеси формування неурядової старшини, Л. Присташ зазначає, що яскравим прикладом такої системної корупції була верства значкового товариства. У її публікації акцентується на тому, що доступ до цієї привілейованої групи часто визначався не особистою заслугою, а принципом успадкування статусу за «заслуги попередників». Це, своєю чергою, породжувало непотизм (куміство), перетворюючи військові чини на фактично «закритий клуб» для нащадків заможних родин та духовенства. Окрім того, науковиця висвітлює фінансовий ценз як корупційний бар'єр, а наявність приватних земельних володінь була фактичною передумовою для отримання звання, що закріплювало владу за найбагатшими верствами [6, с. 26-34].

Гетьманування Юрія Хмельницького стало виразним зразком ослаблення державної влади та поширення корупційних явищ. Його політична непослідовність, залежність від іноземних

держав і передача реальної влади старшинським угрупованням призвели до зростання зловживань на місцях. Я. Дашкевич підкреслює, що за Юрія Хмельницького гетьманська влада втратила нагляд над фінансами й судочинством, що фактично легалізувало свавілля місцевої адміністрації [7, с. 174-178].

Стосовно Івана Самойловича, історіографія відзначає систематичне використання влади у власних інтересах, головним чином через створення управління, заснованого на родинних та олігархічних зв'язках. Принцип кумівства (непотизму) виявився у широкомасштабному висуванні синів та інших родичів на посади полковників, що забезпечувало зведення влади та матеріальних благ до власного родинного кола. Зокрема, показовим прикладом такої політики було поставлення гетьманом власних нащадків на ключові та фінансово значущі пости: син Григорій отримав посаду чернігівського полковника, тоді як Яків очолив стародубський полк. Завдяки цьому родина Самойловичів встановила домінуючий вплив на грошові трансфери з найбільш промислово розвинутих територій Гетьманщини [3, с. 241-245].

Ця ситуація вела до того, що прибутки полків розкрадалися, збиралися незаконні побори з населення та примус селян до прихватних робіт на користь родини гетьмана. Як вказують історики В. Смолій та В. Степанков, ця модель «родинного панування» гетьмана І. Самойловича мала пряий вплив на його усунення з посади. До того ж, М. Костомаров у своєму творі «Руїна» фіксує численні звернення старшини та громади щодо неправомірних зборів [3, с. 241-245; 8]. Серед конкретних кроків, які вживав Самойлович, було запровадження додаткових поборів без схвалення Генеральної Ради, перетворення державної власності на особисту, а також використання підневільної праці селян на користь його родини.

У діяльності Івана Мазепи, попри реформаторські зусилля у державному управлінні, простежуються масові практики адміністративного патронату, які наближені до корупційних. Власне, навіть його шлях до булави на Коломацькій раді 1687 року супроводжувався підкупом. За свідченнями старшини та власними зізнаннями гетьмана, він передав князю В. Голіцину величезну

суму - 10 тисяч рублів, а також частину скарбів попередника І. Самойловича. Гетьман добре розумів тогочасні політичні реалії, досить часто повторюючи, що «Москва гроші любить» [9, с. 26-27].

Основним проявом була системна роздача земель та маєтностей козацькій старшині, що підтримувала гетьмана, часто без належних підстав чи заслуг служби. І. Мазепа цілеспрямовано витісняв стару еліту часів Богдана Хмельницького, замінюючи її лояльними до себе людьми [9, с. 37]. Загалом він видав приблизно 1000 універсалів, роздавши своїм прибічникам сотні сіл із десятками тисяч дворів, що безпосередньо посприяло поставанню нової старшинської знаті, фінансово залежної від його політичного забезпечення [9, с. 39]. Окрім того, вагомими земельні фонди були передані монастирям та окремим старшинським родинам, (зокрема Кочубеям, Лизогубам, Апостолам) та монастирям.

Історик О. Оглоблин зазначає, що за гетьманування Івана Мазепи значно зросли масштаби земельних надань старшині, які часто мали політичний характер і були спрямовані на забезпечення підтримки гетьмана. Водночас старшина, користуючись владою, нерідко привласнювала землі посполитих під виглядом «скуплі» [10, с. 223-227].

У праці у «Гетьман Іван Мазепа та його доба» О. Оглоблин підкреслює, що земельні роздачі здійснювалися часто без правових підстав, а М. Костомаров відзначає конфлікти населення зі старшиною через надмірні побори та утиски, здійснювані під прикриттям влади гетьмана [10, с. 120-126; 11, с. 165-169].

Одним з корупційних проявів була приватизація державних земель шляхом універсалів, надання посад і маєтностей за лояльність замість компетентності, а також наділення окремих старшин монопольними правами на млини, гуральні та промисли. Оцінюючи ці державотворчі методи, дослідник О. Луговий слушно зауважує, що Мазепа розбудовував державу, але «підвалини до будови вибрав зовсім гнилі» - кріпацтво, безправ'я нищих ланок суспільства та повне свавілля старшинської верхівки, яка за чини і маєтки згодом була готова просити російського дворянства [9, с. 38].

У сукупності історично зафіксовані прецеденти політико-правової діяльності І. Самойловича, І. Мазепи та інших гетьманів - від непотизму та роздачі державних земель до злиття владних повноважень - продемонстрували недосконалість інституційної системи Гетьманщини. Вони створили той хибний досвід, концептуальною відповіддю на який стала Конституція Пилипа Орлика 1710 року [10, с. 120-126; 12, с. 134-138]. Цей документ тлумачиться не лише як перша українська конституція, а і як перший комплексний антикорупційний акт. Як наголошує О. Мироненко, він уперше сформулював ідею правової відповідальності влади перед суспільством [13, с. 24]. Конституція спрямовувалася саме на ліквідацію поширених зловживань: привласнення фінансів, роздачі посад «по протекції» та свавільних поборів [14, с. 41-44].

Надзвичайно важливим у контексті антикорупційного регулювання є стаття 9, цього документу, яка категорично забороняла гетьманові привласнювати державні фінанси, розпоряджатися скарбницею на власний розсуд, а також допускати незаконне збагачення за рахунок козацтва чи населення. Ця норма безпосередньо спрямовувалася проти однієї з найпоширеніших форм корупційних практик того часу - самовільного збору податків, незаконних поборів і використання державних коштів у приватних цілях [15]. У документі було чітко прописано: «Сам же Ясновельможний гетьман не повинен мати жодного відношення до військового скарбу і не витратити ці кошти на власні потреби, а має задовольнятися прибутками й доходами, передбаченими для гетьманської особи і булави» [15], а щоб гарантувати фінансову прозорість на інституційному рівні, стаття запроваджувала механізм цільового використання коштів через посаду генерального підскарб'я. Він мав наглядати за державними прибутками і «з гетьманського відома направляти їх на потреби громадські та військові, а не на приватні» [15].

Обмеження, спрямовані проти корупції, мали певний системний характер і поширювалися на всю вертикаль влади, включаючи регіональний рівень. Зокрема, встановлювалося, що «пани полковники також не повинні цікавитися скарбницями полкови-

ми, а задовольнятися своїми прибутками та маєтностями відповідно до їх посад» [15].

Закладений у статті 9 принцип розмежування державної скарбниці та особистих статків посадовців свідчить нам про раннє юридичне формулювання заборони конфлікту інтересів та зловживання владою, що зближує Конституцію Орлика з сучасними європейськими стандартами доброчесності.

Зміст Конституції також містить положення, що стосуються соціально-правового захисту населення від неправомірних поборів, які на той час були однією з найбільш поширених форм повсякденної корупції. Тут слід наголосити на статті 10, яка прямо забороняла полковникам, сотникам та іншій старшині примушувати населення до виконання надмірних повинностей чи сплати додаткових зборів, що не передбачені правовим звичаєм. Зокрема, вона встановлювала, «...щоб панове полковники, сотники, отамани з усіма військовими та посполитими урядниками не наважувалися виконувати панщин та відробітки на своїх приватних господарствах силами козаків та посполитих, особливо тих, які ані до урядів їх, ані їм безпосередньо не належать...» [15]. Ця норма була покликана ліквідувати зловживання адміністративною владою на місцях, включаючи вимагання, побори та приватизацію посадових вигод, що ускладнювало становище як селян, так і міського населення [5, с. 218-220]. Чітке окреслення меж встановлювало механізм захисту підданих від свавільних дій старшини.

Значний потенціал у боротьбі з корупцією містить також той фрагмент статті 10, який запроваджував принцип виборності посад та суворо забороняв практику продажу урядів. Конституція вимагала, «...щоб Ясновельможний гетьман жодними, хоч би й найбільшими, подарунками та респектами не спокушався, нікому за хабарі в урядах ні полковничих, ні інших військових чи посполитих посад не давав і насильно в уряд нікого не призначав. Завжди як військові, так і посполиті урядники, особливо полковницькі, мають обиратися вільними голосами, а по обранні - владою гетьманською затверджуватись.» [15]. Для тогочасних реалій це був справді революційний крок. Прагнення обмежити вплив «владололюбних хабарників» свідчить про глибоке розуміння того,

що купівля посад неминуче веде до посилення економічного тиску на населення та провокує соціальну нерівність.

Конституційне обмеження військової сваволі стало одним із перших нормативних заходів у справі розмежування військової служби та приватних інтересів посадовців.

Важливим доповненням до цих антикорупційних ініціатив також була вимога щодо особистої відповідальності керівництва та поширення демократичних принципів обрання всієї структури влади. Конституція не лише вимагала від гетьмана припиняти зловживання та неправомірні дії старшини, але й чітко наголошувала на ролі його власної поведінки: «Усе це Ясновельможний гетьман має владою своєю забороняти і сам того, як добрий приклад іншим, остерігатись і не чинити» [15]. Більше того, цей інституційний запобіжник проти протекціонізму та ранніх проявів непотизму (кумівства) діяв і на нижчих рівнях.

Отже, стаття 10 формувала надійну правову базу для протидії будь-яким проявам протекціонізму, жорстко обмежуючи здатність гетьмана формувати управлінський апарат, залежний виключно від його особистої волі.

Окрім обмеження влади вищої військової старшини, Конституція також включала безпрецедентні для свого часу заходи з протидії так званій «побутовій» або низовій корупції, зокрема у податковій та торговельній сферах. Цьому питанню присвячена стаття 16, яка захищала економічні права середнього та нижчого верств населення (а саме купців, міщан та селян) від системного вимагання з боку дрібних чиновників. Пилип Орлик прямо визнавав наявність цієї проблеми: «Часто люди бідні скаржаться на численні здирства з боку збирачів державних податків та податкових чиновників, а також ярмаркових об'їждчиків» [15]. Щоб ліквідувати цю практику корупційного тиску на дрібних підприємців та простих громадян, документ встановлював чіткі межі повноважень для фіскального апарату. Стаття суворо наказувала, щоб податківці збирали до скарбниці «...тільки те мито і тільки з тих товарів, які будуть виражені у майнових угодах, нічого зайвого від купців не вимагаючи і людям бідним здирства не чинячи» [15]. Ця постанова фактично запроваджувала принцип законності

оподаткування, забороняючи будь-які неофіційні платежі чи безпідставні перевірки на місцях.

Окрім прямих заборон, стаття 6 Конституції впроваджувала унікальний для того часу інститут антикорупційного контролю - регулярні скликання Генеральної Ради. Згідно з документом, встановлювалося, що «призначаються три генеральні ради щорічно, які мають відбуватися в гетьманській резиденції: перша - на Різдво Христове, друга - на Воскресіння Христове, третя - на Покрову Пресвятої Богородиці» [15]. На цих зібраннях гетьман був зобов'язаний радитися та фактично звітувати перед представниками полків та січового товариства. Ця норма створювала певний прообраз сучасних парламентських слідчих комісій або публічних звітів влади, де кожен представник громади мав право вказати на порушення прав чи несправедливість. Такий підхід перетворював боротьбу з корупцією зі справи особистої совісті правителя на процедурний обов'язок підзвітної влади.

Більше того, ця ж стаття 6 легітимізувала те, що сьогодні ми б назвали інститутом «викривачів», та закріпила право на політичний спротив корупційним діям. Конституція прямо передбачала контроль за діями правителя: «Якщо у діях Ясновельможного гетьмана буде помічено щось несумісне з правами та вольностями, шкідливе та некорисне для Вітчизни, тоді Генеральна Старшина, полковники і генеральні радники будуть уповноважені вільними голосами... публічно на раді висловити Його Вельможності докір» [15]. При цьому закон забезпечував захист тим, хто критикував владу, наголошуючи, що «на ті докори Ясновельможний гетьман не має ображатися та мститися, а навпаки, намагатися виправити недоладності» [15]. Це положення руйнувало принцип «покривання» злочинів у верхівці влади і створювало безпечні умови для оприлюднення фактів зловживань, що є фундаментальним принципом будь-якої дієвої антикорупційної стратегії.

Логічним доповненням системи стримувань і противаг стала стаття 7, яка надавала особливого значення судочинству, що є критично важливим для протидії корупції. У ній передбачалися механізми забезпечення незалежності суду та сувора заборона

втручання гетьмана у правосуддя. Норма вимагала, що навіть за умови особистої образи правителя, він «не має права сам покарати їх, а повинен буде подати до генерального військового суду кримінальну чи некримінальну справу» [15]. Гарантування рівного доступу до правосуддя, заборона самосуду та чітке встановлення судової процедури створювали важливий правовий механізм проти сваволі й корупційних впливів, що в умовах XVIII століття було значним цивілізаційним зрушенням.

Конституція Пилипа Орлика виступала не лише політичним маніфестом еліти вигнанців чи проектом організації влади, але й водночас була комплексним нормативним актом, у якому було закладено фундаментальні механізми протидії корупції. Запровадження системи стримувань і противаг, підконтрольність гетьманської влади, чітке розмежування публічних і приватних ресурсів, заборона незаконних поборів, обмеження кадрових зловживань та нормативне впорядкування судових процедур дозволяють розглядати цей документ як один із найдавніших прикладів конституціоналізму, орієнтованого на забезпечення доброчесності влади [15; 13, с. 24]. У сучасній правовій науці Конституція Орлика справедливо визнається одним із перших антикорупційних документів європейської традиції, що значно випередив свій час і заклав основи правового підходу до забезпечення справедливого, неупередженого та підзвітного управління [13, с. 24].

Висновки. Корупція як соціально-правове явище має глибокі історичні витоки, що сягають періоду Гетьманщини. Вже тоді адміністративно-військова система створювала сприятливі умови для зловживань, концентрації повноважень, непотизму та незаконних поборів. Діяльність гетьманів демонструє нам системне й усталене використання влади у приватних інтересах.

Водночас уже у XVIII столітті українська політико-правова думка виробила дієві механізми реагування на ці загрози. Конституція Пилипа Орлика 1710 року регламентувала запобігання непотизму, незаконним поборам, привласненню державних фінансів, забезпечувала незалежність суду та закладала принципи підзвітності влади.

Можна стверджувати, що саме привілейоване становище старшини стало поштовхом для вироблення юридичного контр-

оллю над владою. Загалом історичний шлях розвитку корупції в Україні демонструє повторюваність структурних проблем: концентрації влади та слабкості контролю. Однак боротьба з нею - це не новітня ідея, а скоріше історично сформована традиція українського державотворення. Закладені П. Орликом, П. Полуботком та Д. Апостолом основи підзвітності влади та розмежування інтересів не втрачають актуальності й сьогодні.

З огляду на цей історичний досвід, для сучасної правової системи України можна запропонувати кілька рекомендацій: посилили інституційну незалежність антикорупційних і судових органів, чіткіше розмежувати публічні та приватні ресурси, а також закріпити механізми регулярної підзвітності влади перед громадянами. Додатково слушно було б формалізувати процедури захисту викривачів корупції та забезпечити прозорість цифрових реєстрів державних ресурсів для ефективного запобігання зловживанням.

1. Грозовський І. *Козацьке право* / І. Грозовський // *Право України*. - 1997. - № 6. - С. 76-80.
2. Гуржій О. І. *Українська козацька держава в другій половині XVII - XVIII ст.: кордони, населення, право* / О. І. Гуржій. - Київ: *Основи*, 1996. - 224 с.
3. Костомаров М. *Історичні монографії. Т. 10, ч. 1: Мазепа* / М. Костомаров. - Тернопіль: 3 друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка, під зарядом К. Беднарського, 1895. - [4], 198 с. - (*Руська історична бібліотека* / під ред. О. Барвінського; т. 17).
4. Козут З. *Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760-1830* / З. Козут. - Київ: *Основи*, 1996. - 317 с. 3
5. Смолій В. А., Степанков В. С. *Українська державна ідея XVII-XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації* / В. А. Смолій, В. С. Степанков. - Київ: *Альтернативи*, 1997. - 368 с. - [*Електронний ресурс*] - Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?S21STR=ukr0000935>
6. Пристаи Л. Т. *Формування неурядової старшини Гетьманщини* / Л. Т. Пристаи // *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. ст.* - Івано-Франківськ: *Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника*, 2018. - Вип. 46. - С. 26-34.
7. Дашкевич Я. *Україна вчора і нині: нариси, виступи, есе* / Я. Дашкевич. - Київ: [б. в.], 1993. - 120 с.

8. *Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>*
9. *Політична діяльність гетьмана Івана Мазепи: монографія / В. М. Голобів, Я. І. Кісь, І. П. Макаровський та ін.; відп. ред. І. П. Макаровський; передм. В. В. Грабовецького. - Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2009. - 182 с. І. Кісь, І. П. Макаровський та ін.; відп. ред. І. П. Макаровський; передм. В. В. Грабовецького. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2009. 182 с.*
10. *Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / О. Оглоблин. - Нью-Йорк; Київ; Львів; Париж; Торонто: Вид-во УВАН, 2001. - 464 с.*
11. *Костомаров М. Історичні монографії. Т. 9: Руїна. III. Гетьманування Самойловича / М. Костомаров. - Тернопіль: З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка, під зарядом К. Беднарського, 1894. - [5], 215 с. - (Руська історична бібліотека / під ред. О. Барвінського ; т. 16).*
12. *Оглоблин О. Люди старої України / О. Оглоблин. - Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1959. - 327 с.*
13. *Мироненко О. М. Історія Конституції України / О. М. Мироненко. - Київ: Ін Юре, 1997. - 60 с.*
14. *Іванов Д. Ю. Розвиток ідей української державності в конституції Пилипа Орлика / Д. Ю. Іванов // Розбудова держави: Духовність, екологія, бізнес: зб. матеріалів другої загальноукр. студент. наук. конф. - Київ: [б. в.], 1996. - С. 41-44.*
15. *Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького (Конституція Пилипа Орлика 1710 року) - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://-static.rada.gov.ua/NEWSAJT/site/const/istoriya/1710.html>*

Степан СВОРАК, Юліана ДЕРЕВ'ЯНКО. Конституція Пилипа Орлика про запобігання корупції у Гетьманщині.

У роботі досліджуються глибокі історичні витоки корупції як соціально-правового явища на українських землях у період Гетьманщини (друга половина XVII - початок XVIII ст.) та комплексно аналізуються антикорупційні положення Конституції Пилипа Орлика 1710 року. Розглянуто системні зловживання владою з боку козацької старшини та гетьманів (зокрема І. Самойловича, І. Мазепи, Ю. Хмельницького, П. Полуботка), що проявлялися у непотизмі, незаконних поборах, масовій роздачі державних земель та злитті адміністративних, фінансових і судових повноважень в умовах слабкої нормативної регламентації. Доведено, що такі корупційні практики, нерідко стимульовані зовнішнім політичним впливом, не лише призводили до поглиблення соціальної нерівності та

зубожіння рядового козацтва, а й суттєво послаблювали легітимність влади та загрожували самій державності, викликаючи масове невдоволення населення.

Конституція Пилипа Орлика стала концептуальною нормативно-правовою відповіддю на ці виклики. Документ запровадив одні з перших у Європі дієвих механізмів контролю за владою: суворе розмежування публічних і приватних фінансів, виборність посад на основі заслуг, підзвітність гетьмана перед Генеральною Радою, забезпечення незалежності суду, а також право на політичний опір зловживанням (прообраз сучасного інституту викривачів). Підкреслюється, що ці інноваційні правові ідеї не залишилися суто теоретичними, а частково знайшли своє відображення в реформаторських антикорупційних заходах наступних очільників Гетьманщини. Прослідковується тяглість української антикорупційної традиції та наголошується на актуальності цього історичного досвіду для вдосконалення сучасної правової системи України, зокрема в питаннях посилення інституційної незалежності контролюючих органів та забезпечення прозорості управління ресурсами. Також практична цінність роботи полягає у можливості врахування цих історичних уроків при розробці новітньої антикорупційної стратегії держави.

Ключові слова: корупція, Гетьманщина, Конституція Пилипа Орлика, козацька старшина, зловживання владою, антикорупційні механізми, підзвітність влади.

Stepan SVORAK, Yuliana DEREVIANKO. Pylyp Orlyk's Constitution on the Prevention of Corruption in the Hetmanate.

The paper investigates the deep historical roots of corruption as a socio-legal phenomenon in Ukrainian lands during the Hetmanate period (second half of the 17th - early 18th centuries) and comprehensively analyzes the anti-corruption provisions of the Constitution of Pylyp Orlyk of 1710. The study examines systemic abuses of power by the Cossack starshyna (officer corps) and hetmans (in particular, I. Samoilovych, I. Mazepa, Yu. Khmelnytsky, and P. Polubotok), which manifested in nepotism, illegal extortions, mass distribution of state lands, and the merging of administrative, financial, and judicial powers under conditions of weak normative regulation. It is proven that such corrupt practices, often stimulated by external political influence, not only led to the deepening of social inequality and the impoverishment of ordinary Cossacks, but also significantly weakened the legitimacy of the government and threatened statehood itself, causing mass public discontent.

The Constitution of Pylyp Orlyk became a conceptual normative and legal response to these challenges. The document introduced some of the first effective mechanisms of government control in Europe: strict separation of public and private finances, election to offices based on merit, accountability of the Hetman to the General Council, ensuring the independence of the judiciary, as well as the right to political resistance against abuses (a prototype of the modern institution of whistleblowers). It is emphasized that these innovative legal ideas did not remain purely theoretical, but partially found their reflection in the reformist anti-corruption measures of subsequent leaders of the Hetmanate. The continuity of the Ukrainian anti-corruption tradition

is traced and the relevance of this historical experience for improving the modern legal system of Ukraine is emphasized, in particular in the issues of strengthening the institutional independence of regulatory bodies and ensuring transparency in resource management. The practical value of the work also lies in the possibility of taking these historical lessons into account when developing the state's latest anti-corruption strategy.

Keywords: corruption, Hetmanate, Pylyp Orlyk's Constitution, Cossack starshyna, abuse of power, anti-corruption mechanisms, accountability of power.